

Βεδάν-τα και μέθοδος

Νίκος Καζάνας (Αύγουστος 20024)

1. Εισαγωγή

Η φιλοσοφία Vedān-ta (-ν-τ- όπως στη φράση “σαν ταφή”) και η μέθοδός της είναι απλή και πρακτική. Για να καταλάβουν τα αμύητα πρόσωπα χρειάζονται μερικές βασικές εισαγωγικές διευκρινήσεις.

Βεδάν-τα Vedānta σημαίνει «σκοπός του Βέδα (= της γνώσης)» ή “αυτά που βρίσκονται στο τέλος των βεδικών κειμένων”*, δηλ. – οι Ουπανισάδες, που εξηγούν ενδελεχώς ποιος είναι ο σκοπός της γνώσης αυτής!

Αυτό το φιλοσοφικό σύστημα της Ινδίας είναι πολύ παλαιό, με το ξεκίνημά του να χάνεται στην ομίχλη της προϊστορίας. Το επαναδιατυπώνει ο Śaṅkara, ο πρώτος Śhaṅkarāchārya**, ακολουθώντας σε ορισμένο βαθμό τον Gauḍarāḍa (και λιγοστούς προγενέστερους) και το συνεχίζει ατόφιο μόνο ο Sureśvara από τους μαθητές του Σάνκαρα.

Η βασική ιδέα την οποία μοιράζονται όλοι οι δάσκαλοι του Advaita- Vedānta «μονιστικού/μη-δυστικού βεδάντα» είναι πως οι κοινοί άνθρωποι δεν γνωρίζουν τον πραγματικό Εαυτό (ή την αληθινή φύση) τους που είναι ύψιστη νοημοσύνη και ατελείωτη μακαριότητα ή ευδαιμονία, και συνεπώς υποφέρουν και ζουν σε δυστυχία (με περιόδους ευτυχίας): είναι επίσης ίδια με το Μπράχμαν, τον Εαυτό του σύμπαντος. Μπορούν αν θέλουν να ξεφύγουν από τον πόνο της δυστυχίας μέσω της γνώσης που πρεσβεύουν οι Ουπανισάδες (και άλλα βεδαντικά κείμενα, όπως το Brahmasūtra και η Bhagavad-Gītā - τα οποία σχολίασε εκτενώς ο Σάνκαρα) εφόσον καθοδηγούνται από έναν δάσκαλο που έχει αφυπνισθεί στην αληθινή φύση του Εαυτού κι έχει προχωρήσει εμπειρικά σε αυτήν την απόδραση από την άγνοια και δυστυχία. Ο αληθινός Εαυτός ātman είναι ίδιος με τον Εαυτό του σύμπαντος brahma-n, Πνεύμα Απόλυτο και απερινόητο, Πρωταιτία, Πρωταρχή και Πρωτουσία των πάντων. Αυτή είναι η πεμπτουσία του συστήματος.

2. Εξέλιξη του Βεδάν-τα

Αμέσως εγείρονται μερικά ερωτήματα. Ποια είναι η μέθοδος που η μεταφυσική διδασκαλία των Ουπανισάδων (και των άλλων κειμένων) θα διδαχθούν πρακτικά κι εμπειρικά από τον δάσκαλο τα άτομα που πάνε ως μαθητές; Διότι εφόσον πρόκειται για τον αληθινό Εαυτό μας, το ζήτημα είναι καθαρά πρακτικό ή εμπειρικό - όχι θεωρητικό με διανοούμενες κουβέντες και γραπτά σαν αυτό που τώρα διαβάζετε. Υπάρχουν άπειρες τέτοιες (ακαδημαϊκές, ας πούμε) δημοσιεύσεις που εξετάζουν, αναλύουν, ερμηνεύουν και συγκρίνουν τι ακριβώς είτε ή εννοούσε ο Σάνκαρα και άλλοι που συμφωνούν ή διαφωνούν κ.λπ.: αυτά δεν βοηθούν καθόλου. **Η διδασκαλία πρέπει να έχει άμεση εφαρμογή στην ψυχολογία μας και καθημερινή ζωή μας. Μόνο έτσι ξεφεύγουμε από τη δυστυχία, που είναι άμεση εμπειρία, προς τον πραγματικό Εαυτό, που δεν έχει δυστυχία μα μόνο μακαριότητα η ευδαιμονία ānanda.**

Άλλο ερώτημα είναι - πώς γνωστοποιείς σε άλλους την πραγματική φύση του Εαυτού αφού δεν έχουν επίγνωση ή έστω κάποια πληροφόρηση για τον αληθινό Εαυτό τους, νομίζοντας πως έτσι όπως νιώθουν καθημερινά όλα τα χρόνια που έχουν ζήσει, είναι η φυσιολογική κατάσταση του ανθρώπου με τα πάνω και κάτω, με τη σύγχυση, τους πόνους και τις χαρές της;

Ένας σύγχρονος του Σάνκαρα, ο Maṅḍana Mīśra θέτει το ερώτημα και το απαντά λέγοντας πως όλοι έχουμε μια γενική αντίληψη περί «αιτίας και αιτιότητας», που είναι και σύγχρονη κατάσταση, καθώς όλοι θέλουμε να γνωρίζουμε τις αιτίες των πάντων. Οπότε ο δάσκαλος μπορεί να αναφερθεί στο κείμενο της *Taittirīya Ουπανισάδας 3.1*, που μιλάει για αιτιότητα/προέλευση:

«Ζήτα να γνωρίσεις εμπειρικά εκείνο από το οποίο εκδηλώνονται αυτά τα όντα, εκείνο χάρη στο οποίο ζούνε αφού εκδηλωθούν, εκείνο προς το οποίο προχωρούν και τελικά συγχωνεύονται. Εκείνο είναι το Μπράχμαν.»

«Το Μπράχμαν 'Πνεύμα Απόλυτο', η Πρωταιτία, Πρωταρχή και Πρωτουσία των πάντων, ο Εαυτός του σύμπαντος», λένε οι Ουπανισάδες είναι ο [αληθινός] Εαυτός του ανθρώπου, ο Άτμαν (στη Σανσκριτική), όπως στη *Bṛhadāraṇyaka* Ουπ.1.4.10, ahaṃ brahma asmi “εγώ [ο αληθινός Εαυτός] είμαι το Μπράχμαν, Πνεύμα Απόλυτο” και 2.5.11, ayam ātmā brahma “αυτός ο Εαυτός είναι το Μπράχμαν”. Έτσι αναζητώντας το Μπράχμαν φθάνεις στον Εαυτό σου.

Ο Σάνκαρα εδώ διαφωνεί, όχι όμως ότι το Μπράχμαν είναι ίδιο με τον Εαυτό ενσωματωμένο στον άνθρωπο και, ως συμπαντικό Ον, είναι πηγή του ατομικού Εαυτού, όπως το νερό στο πηγάδι είναι πηγή του νερού στον κουβά, αλλά με την αντίληψη πως το Μπράχμαν είναι “αίτια” και μάλιστα ιστορική, διότι δεν είναι (λέει στα Σχόλιά του στο *Brahmasūtra* 4.3.14). Γράφει παραπέμποντας στο κείμενο του *Gauḍarāda* 3.15:

«Όποτε η δημιουργία αναφέρεται στους Βέδες κι επεξηγείται με διάφορους τρόπους [σε αναλογίες] όπως ο πηλός [και δοχεία], το σίδερο [και μεταλλικά αντικείμενα] ή [φωτιά και] σπίθες, πρόκειται για μια μέθοδο που παρουσιάζει για καλύτερη κατανόηση τη μεταφυσική πραγματικότητα του Εαυτού [και του Απολύτου].»

Ο Εαυτός, συνεχίζει, δεν είναι αιτία ή αποτέλεσμα. Δεν είναι οικουμενική ή ατομική ύπαρξη: τα λόγια δεν μπορούν να τον περιγράψουν, ούτε οι αισθήσεις και ο νους να τον φθάσουν. Μπορεί μόνο ο ίδιος να γνωρίζει τον εαυτό του, να έχει συνειδησία (ή συνειδητότητα) του εαυτού του. Ο Εαυτός, που είναι ίδια ουσία, νοημοσύνη κι ευδαιμονία με το Απόλυτο, μένει απερινόητος και απερίγραπτος.

Άλλοι ακόλουθοι του μονιστικού Βεδάντα, ακόμα και από φερόμενους οπαδούς του Σάνκαρα, δεν έδωσαν τη δέουσα προσοχή στην επιμονή του μεγάλου αυτού Δασκάλου, πως αυτή η φιλοσοφία την οποία πρεσβεύουν απαιτεί εμπειρική προσέγγιση, άμεση συνειδητοποίηση του Εαυτού από τον Εαυτό με σταδιακά αναπτυσσόμενη κατανόηση κι επίγνωση της αιώνιας παρουσίας του (Σχόλια στο *Brahmasūtra* 3.3.32). Οι Ουπανισάδες είναι αυθεντίες στο ζήτημα όχι επειδή έγιναν αποδεκτές ως śruti “ιερά κείμενα” Αποκάλυψης, αλλά επειδή η διδασκαλία τους επικυρώνεται από άμεση εμπειρία, με τη διευρυνόμενη και βαθύτερη κατανόηση και με την άμεση συνειδησία του μαθητευόμενου οπαδού.

Έτσι αυτοί προχώρησαν στη θεωρητική εξέταση και θεωρητικές διατυπώσεις για ιδιότητες του Εαυτού όπως παντογνωσία, παντοδυναμία, παμπαρουσία κ.λπ. (π.χ. ο *Raḍmapāda* στο *Raṅcarādikā*). Πολλοί προχώρησαν σε ακόμα πιο περίπλοκες θεωρητικές αναλύσεις και σήμερα έχουμε χιλιάδες δημοσιεύσεις με θεωρητικές συζητήσεις για το τι είπαν όλοι αυτοί οι προηγούμενοι συγγραφείς και σχολιαστές και το τι λένε οι σύγχρονοι για παλαιούς και σύγχρονους.

Ο Sureśvara είχε προειδοποιήσει νωρίς μετά τον θάνατο του δασκάλου Σάνκαρα – «Οι θεωρητικοί φιλοσοφούντες μπερδεύουν τον εαυτόν τους κι άλλους με διανοητικά δίχτυα φτιαγμένα από “επειδή” και “συνεπώς” παθιασμένοι με τον πυρετό της αντιπαράθεσης» (*Naiṣkarmya Siddhi* 2.59). Και ο Σάνκαρα τόνισε: «Μόνο επιχειρήματα στα Βεδικά κείμενα μπορούν ν’ αναφέρονται [σε συζητήσεις] και μόνο εφόσον είναι βοηθητικά για άμεση εμπειρία... Μακρές διαδοχές λογικοφανών επιχειρημάτων που βασίζονται όχι στη Βεδική Αποκάλυψη μα στην ανθρώπινη εικασία, δεν έχουν ουσιαστική στήριξη» (Σχόλια στο *Brahmasūtra* 2.1.6-11).

3. Βεδάν-τα και ανθρώπινος ψυχισμός

Πράγματι, εφόσον η ανακάλυψη ή συνειδητοποίηση του αληθινού Εαυτού είναι μια καθαρά εμπειρική ψυχολογική ενέργεια, μια άμεση, αισθαντική ταυτοποίηση του Εαυτού και διάλυση των πλανερών αντιλήψεων, προσκολλήσεων και ταυτίσεων με αναλήθειες (όπως “είμαι το σώμα ή αυτό το συναίσθημα” κ.λπ.), πώς βοηθούν κατεβασιές θεωρητικών συζητήσεων και αντιπαράθεσεων;

Πώς μπορούν σκέτοι συλλογισμοί και θεωρητικές διατυπώσεις επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων να δώσουν άμεση εμπειρία απόρριψης των αναληθινών ειδώλων στον ψυχισμό μας και της άμεσης συνειδητοποίησης του αληθινού κι αιωνίως παρόντος Εαυτού; Δεν μπορούν, δεν βοηθούν.

Ποια λοιπόν είναι η μέθοδος;

Η μέθοδος βασικά είναι λογική διάκριση (viveka) μεταξύ αληθινού και μόνιμου και μη-αληθινού και πρόσκαιρου, και αποκλεισμού ή απόρριψης του μη-αληθινού και πρόσκαιρου. Αυτή η ενέργεια γίνεται στον ψυχισμό μας, φυσικά. Είναι εσωτερική, ψυχολογική. Και την κάνουμε εμείς οι ίδιοι στον εαυτό μας, όχι σε κάποιο άλλο πρόσωπο - ή άλλο πρόσωπο σε μάς!

Από πολύ μικρή ηλικία συνηθίζουμε να αποδίδουμε ιδιότητες στον αληθινό Εαυτό μας και χαρακτηριστικά που ο νους υπερεπιβάλλει στην πραγματική φύση του. Ταυτίζει το σώμα, το υλικό κορμί με τον Εαυτό νομίζοντας πως ο Εαυτός γεννιέται μαζί με το σώμα κι επομένως πεθαίνει όταν το σώμα πεθαίνει. Έτσι νομίζει πως είναι κοντός, ψηλός ή μέτριος, χονδρός ή λιγνός, βαρύς ή ελαφρύς κ.λπ., ανάλογα με τη μορφή του σώματος. Αν το σώμα έχει λευκό δέρμα είναι λευκός και αν έχει μαύρο είναι μαύρος κοκ. Του αποδίδει επίσης ιδιότητες του μυαλού: εξυπνάδα ή ανοησία, σύνεση και φρονιμάδα ή παραλογισμό και ορμητικότητα κοκ. Αυτά τα χαρακτηριστικά λέγονται *adhyāropa* ή *adhyāsa* “υπερεπιβολή, απατηλή/ψευδής ιδιότητα”.

Χαρακτηριστικά και ιδιότητες που περιγράφονται ανήκουν μόνο σε πράγματα και φαινόμενα μετρήσιμα ή παρατηρήσιμα που έχουν όγκο, σχήμα ή μορφή. Ο Εαυτός στις Ουπανισάδες λέγεται να μην έχει σχήμα ή μορφή όντας “απλή συνειδησία”. Π.χ. Στην *Aitareya* Ουπανισάδα λέγεται (3.5.3) *prajñānam brahma* “ο Απόλυτος Εαυτός είναι συνειδησία”. Αυτή η συνειδησία που χαρακτηρίζει την ύπαρξη και οντότητά μας δεν είναι μετρήσιμη, δεν είναι παρατηρήσιμη. Είναι η δύναμη που παρατηρεί και μόλις ο νους προσπαθήσει να την παρατηρήσει αντιλαμβανόμαστε πως ο ίδιος ο νους είναι υπό παρατήρηση, όποια και αν είναι η λειτουργία του. Δεν μπορούμε να παρατηρήσουμε τον έσχατο παρατηρητή διότι εκείνος, όποιο Ον, όποια Δύναμη και αν είναι, είναι ο παρατηρητής, θεατής ή γνώστης.

Ο Εαυτός είναι πάντα *sākṣin*, *draṣṭṛ* ή *jñātr* “άμεσος θεατής ή γνώστης”. Όπως λέγεται στη *Bhagavad Gītā*, κεφάλαιο 13 (και στα Σχόλια του Σάνκαρα), είναι ο *kṣetra-jñā* “ο γνώστης του πεδίου εμπειρίας” το οποίο συνίσταται σε κορμί και νου: όλα τα υλικά φαινόμενα που συλλαμβάνουν οι αισθήσεις, όλες οι λειτουργίες - ομιλία, βάδισμα, αναπνοή, αίσθηση όρασης κ.λπ., ηδονή, πόνος, εξυπνάδα κ.λπ. – όλα είναι το πεδίο εμπειρίας (*Bh-G 13.5-6*).

4. Η πρακτική μέθοδος

Η βασική πρακτική μέθοδος είναι η διαδικασία διάκρισης και απόρριψης όλων των παρατηρούμενων ενεργειών, μορφών και φαινομένων στον νου με την απλή φόρμουλα ή συνειδητοποίηση *na-iti = neti neti* “όχι αυτό, όχι αυτό,” (*Bṛhadāraṇyaka* Ουπανισάδα 3.9.26 και 4.2.4). Η φόρμουλα είχε χρησιμοποιηθεί νωρίτερα στο ίδιο κείμενο (2.3.6) για το Απόλυτο, το Μπράχμαν, μα στα χωρία 3.9.26 και 4.2.4 χρησιμοποιείται για τον Εαυτό Άτμαν. Ο Άτμαν δεν πιάνεται (= με αφή ή με νου, δηλαδή “κατανοείται”), δεν καταλύεται, δεν προσκολλιέται κάπου ή κάτι δεν προσκολλιέται πάνω του, δεν ταραύεται, δεν πληγώνεται. Στη δε *Bh-G 2.20* ο Εαυτός λέγεται να είναι αγέννητος, (*aja-*) αιώνιος (*nitya-*) και να μην αφανίζεται όταν το σώμα αφανίζεται (*na hanyate hanyamāne śarīre*). Το ίδιο, λίγο διαφορετικά διατυπωμένο, βρίσκεται στην *Kaṭha* Ουπανισάδα 1.2.18. Σχολιάζοντας το κείμενο της *Bh-G* ο Σάνκαρα λέει πως ο Εαυτός εδώ παρουσιάζεται να μην έχει τις έξι τροποποιήσεις (δεν συλλαμβάνεται, γεννιέται, μεγαλώνει, ωριμάζει, παρακμάζει, πεθαίνει) που χαρακτηρίζουν όλα τα άλλα όντα του γνωστού μας κόσμου.

Με την καθοδήγηση του δασκάλου/καθοδηγητή του, ο οπαδός μαθαίνει να αποταυτίζεται από όσα παρατηρεί στο πεδίο της εμπειρίας με *neti neti*: δεν είμαι το σώμα που έχει κουραστεί ή πονάει. Δεν είμαι η επιθυμία για εξουσία που με υποκινεί, το αίσθημα οργής που με κατακλύζει, οι σκέψεις

που κυκλοφέρνουν στο μυαλό, η φιγούρα που διεκδικεί παιδιά και προβιβασμό στη δουλειά, οι διαθέσεις οκνηρίας ή φιλοδοξίας, ή άλλα αισθήματα χαράς, θλίψης, ζήλιας, άγχους, γενναιοδωρίας, αλαζονείας κ.λπ. κ.λπ.

Αυτή η πρακτική μέθοδος ονομάζεται vyatireka “ξεσκαρτάρισμα, διαχωρισμός, αποσύνδεση”. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί και για τα πέντε κάλυπτρα κοśα που περιγράφονται στην Taittirīya Ουπ. 2.1-5:- Το anpa-maya-kośa κάλυπτρο της τροφής, δηλ. το υλικό σώμα με το οποίο ταυτιζόμαστε νομίζοντας πως “εγώ είμαι άρρωστος” όταν αυτό αρρωσταίνει ή “εγώ είμαι καλά” όταν αυτό θεραπεύεται - ή ό,τι άλλο. Το prāna-maya-kośa της ζωτικής ενέργειας, δηλ. οι ενέργειες που κυκλοφορούν στον οργανισμό όπως ο αέρας της αναπνοής, το αίμα στις αρτηρίες, η θερμότητα του σώματος (νιώθω ζωντάνια ή ακεφιά) κ.λπ. Το mano-maya-kośa του μυαλού, δηλ. σκέψεις, διαθέσεις, συναισθήματα (σκέφτομαι, είμαι λυπημένος, ζηλεύω κ.λπ.). Το vijñāna-maya-kośa της γνώσης/διάκρισης, δηλ. “εγώ ξέρω καλά, είμαι οξυδερκής, σοφός” και παρόμοια. Και το ānanda-maya-kośa της ευδαιμονίας, δηλ. “εγώ είμαι ευτυχισμένος, πετυχημένος” και παρόμοια. Αυτά επίσης καλύπτουν τον Εαυτό και αναφέρονται και στο νεανικό, έμμετρο έργο του Σάνκαρα (έστω και αν πολλοί λόγιοι αμφισβητούν πως το έγραψε ο φιλόσοφος), το Nīveka-cūḍāmaṇi *Το κορυφαίο πετράδι της σοφίας*, στροφή 149 κι έπειτα.

Με αυτήν τη διαδικασία αποσύνδεσης και απόρριψης των υπερεπιβολών και καλύπτρων, μένεις τελικά με την ουσία και συνειδησία καθαυτή του Εαυτού, ως Ον αιώνιο και αμετάβλητο, ως θεατής ή γνώστης – απλή ύπαρξη, αγνή συνειδησία, ενιαία οντότητα.

Στο έργο του Upadeśa sāhasī... («Χίλιες διδαχές...») στις στροφές 18.96 κι έπειτα, ο Σάνκαρα αναφέρει και την αντίθετη διαδικασία anvaya “επικύρωση, σύνδεση” με την οποία αναγνωρίζονται **οι μορφές των ταυτίσεων και καλύπτρων ως φυσιολογικές στον κόσμο μας της σχετικής πραγματικότητας όπου κυριαρχεί η ταύτιση με το αναληθινό.**

Αυτή, λοιπόν είναι μια σύνοψη της μονιστικής φιλοσοφίας του Σάνκαρα Advaita Vedānta και η πρακτική μέθοδος. Στη μέθοδο χρειάζονται και οι δύο διαδικασίες - η αποφαιτική (vyatireka) που απορρίπτει το αναληθινό και η καταφατική (anvaya) που αποδέχεται δίχως άλλο σχόλιο το αναληθινό στη θέση του στον κόσμο της ψευδαισθήσης και αυταπάτης. Διότι όπως λέει η Chandogya Ουπ. 3.14.1, *sarvam khalu-idam brahma «Όλος αυτός [ο κόσμος] είναι το Μπράχμαν, Πνεύμα Απόλυτο [- εκδηλωμένο]»*

Σημειώσεις

*Τα βεδικά κείμενα είναι οι Ύμνοι στις Συλλογές (samhītā) Ṛg-veda, Sāma-veda, Yajur-veda και Atharva-veda. Μετά, τα κείμενα Brāhmaṇa που δίνουν εξηγήσεις για πολλά σημεία στους Ύμνους και για τις θυσίες. Ακολουθούν τα κείμενα āraṇyaka που σχετίζονται με αναχωρητές στο δάσος. Τελικά είναι οι Ουπανισάδες, που είναι προεκτάσεις των āraṇyaka και brāhmaṇa και μιλούν για την ενότητα του Εαυτού με το Απόλυτο.

** Η χρονολογία του Śaṅkara παρουσιάζει προβλήματα. Άλλοι τον θέλουν στον 8^ο αιώνα ΚΕ, άλλοι στον 6^ο. Αυτές είναι οι επικρατούσες απόψεις στους ακαδημαϊκούς. Μα υπάρχει και η παραδοσιακή άποψη σε ορισμένες έδρες των Śaṅkarācārya που τον τοποθετούν γύρω στο 500 ΠΚΕ (και τον Βούδα πολύ νωρίτερα). Εγώ αποδέχομαι αυτήν τη 2^η εκδοχή - και διότι τα τεκμήρια για την κάθε άποψη είναι ισόβαρα και διότι βρήκα στις πολύχρονες έρευνές μου πως συχνά η παράδοση είναι ορθότερη των αντίστοιχων σύγχρονων αντιλήψεων. Να σημειωθεί εδώ πως ο Σάνκαρα πέθανε στα 32 του. Μα στη σύντομη ζωή του έγραψε ύμνους κι επεξηγηματικά έργα. Έγραψε και τα γνωστά Σχόλια στις 10 κύριες Ουπανισάδες, στο Brahmasūtra και την Bhagavad Gītā, που, γνωστά ως prasthāna-traya, αποτελούν τα τρία θεμέλια της μονιστικής φιλοσοφίας Advaita (μη-δυστικό) Vedānta.

Βιβλιογραφία

Alston A.J. 2000, “Śaṅkara in East and West today” στο B.J. Malkovsky (ed) *New Perspectives in Advaita Vedānta...* Leiden, Brill, 84-108.

Hirst J.G.S. 2005, *Śaṅkara's Advaita Vedānta* RoutledgeCurzon, London, NY.

Αυτές οι δυο δημοσιεύσεις και οι εκτενείς βιβλιογραφίες τους (ιδίως της J.G. Suthren Hirst) παρέχουν πληροφορίες για άλλες χρήσιμες δημοσιεύσεις που αναφέρονται στο κείμενο. Χρήσιμη επίσης ήταν η μελέτη του τέως καθ. Pande για την ιστορική του προσέγγιση αλλά και τα κεφάλαια 7 και 8 για τη φιλοσοφία του Śaṅkara.

Pande G.C., 1994 *The Life and Thought of Śaṅkarācārya* Motilal Banarsidass, N. Delhi